

La construcció quotidiana de l'emancipació: Celestí Ventura i el moviment cooperativista del seu temps (1917-1954)

SANTIAGO GOROSTIZA
Centre d'Histoire de Sciences Po
santiago.gorostiza@sciencespo.fr

EMMA ALARI PAHISSA
Universitat de Barcelona
emma@lentrellat.coop

RESUM

Des de principis del segle XXI, una nova fornada d'estudis sobre la història del cooperativisme s'ha interessat per la influència d'aquest moviment d'emancipació en la configuració dels barris populars. Des d'una perspectiva urbana i microhistòrica, la recerca sobre cooperatives i cooperativistes ha nodrit l'anàlisi de les relacions entre cooperativisme, obrerisme i associacionisme popular. L'estudi de la trajectòria de Celestí Ventura Raballí (1892-1969) en el sindicalisme i el cooperativisme, i la seva dedicació a la cooperativa La Fraternitat de la Barceloneta (Barcelona) permet aprofundir en aquestes relacions de dues maneres. En primer lloc, examinant el rol de les cooperatives com a rereguarda del moviment obrer i, de forma més general, les mútues influències entre lluites obreres i expansió del cooperativisme. En segon lloc, i atenent a la participació de Ventura en les estructures sindicalistes, cooperativistes i mutualistes, explorant la multiplicitat de funcions que caracteritzà l'associacionisme obrerista a Catalunya durant bona part del segle XX.

Paraules clau: cooperativisme; sindicalisme; mutualisme; cultura obrera; història urbana; Barcelona

RESUMEN

La construcción cotidiana de la emancipación:

Celestí Ventura y el movimiento cooperativista de su tiempo (1917-1954)

Desde principios del siglo XXI, una nueva hornada de estudios sobre la historia del cooperativismo se ha interesado por la influencia de este movimiento de

Fecha de recepción: 07/04/2021
Fecha de aceptación: 20/12/2021

emancipación en la configuración de los barrios populares. Desde una perspectiva urbana y microhistórica, la investigación sobre cooperativas y cooperativistas ha alimentado el análisis de las relaciones entre cooperativismo, obrerismo y asociacionismo popular. El estudio de la trayectoria de Celestí Ventura Raballí (1892-1969) en el sindicalismo y el cooperativismo, y su dedicación a la cooperativa La Fraternidad de la Barceloneta (Barcelona), permite profundizar en estas relaciones de dos maneras. En primer lugar, examinando el rol de las cooperativas como retaguardia del movimiento obrero y, de forma más general, las mutuas influencias entre luchas obreras y expansión del cooperativismo. En segundo lugar, y atendiendo a la participación de Ventura en las estructuras sindicalistas, cooperativistas y mutualistas, explorando la multiplicidad de funciones que caracterizó al asociacionismo obrerista en Cataluña durante buena parte del siglo xx.

Palabras clave: cooperativismo; sindicalismo; mutualismo; cultura obrera; historia urbana; Barcelona

ABSTRACT

The daily construction of emancipation:

Celestí Ventura and the cooperative movement of his time (1917-1954)

Since the beginning of the 21st century, a new batch of studies on the history of cooperative organizations has taken an interest in the influence of this emancipation movement on the shaping of working-class neighbourhoods. From an urban, micro-historic perspective, the research on cooperatives and their members has nourished the analysis of the relationship between the cooperative movement, the working-class movement and grass-roots associations. The study of the path pursued by Celestí Ventura Raballí (1892-1969) along syndicalism and cooperative movement, and his dedication to the cooperative *La Fraternitat de la Barceloneta* (Barcelona), allows us to deepen those relationships twofold: first of all, we can examine the role of the cooperatives as the rearguard of the working-class movement and, more generally, the reciprocal influences between the working-class struggle and the expansion of the cooperative movement; secondly, by considering the way Ventura took part in trade unions, cooperatives and mutual societies, we can explore the multiple functions of the working-class association movement in Catalonia for much of the 20th century.

Key words: cooperative movement; trade unions; mutual societies; working-class culture; urban history; Barcelona

I. INTRODUCCIÓ

“El ideal cooperatista no es heterogéneo ni puede interpretarse de otra forma que con la elocuencia de la máxima gráfica y lapidaria de “Uno para todos y todos para uno”, y con las prácticas evidentes según lo demuestra lo potente de la organización cooperatista, que lleva por lema la vinculación del proletariado en lo concerniente a producción, consumo, educación, arte, hacer vida en común todos los obreros del planeta tierra para sembrar los codiciosos frutos del amor y del bienestar.” (Celestí Ventura, *Acción Cooperatista*, 15 d'agost de 1921)

Des dels inicis del segle XXI, la recerca sobre la història del cooperativisme a Catalunya ha trobat en la història urbana i la història social una font per a la seva renovació i ampliació. L'atenció al caràcter territorialitzat de la sociabilitat, de les actituds polítiques i de les tasques quotidianes per al sosteniment de la vida –temes distintius de la història social– ha singularitzat una onada d'estudis sobre la història del cooperativisme que atenen especialment a la influència d'aquest en la configuració dels barris populars. Diversos treballs han analitzat les pràctiques cooperativistes entre finals del segle XIX i la guerra civil, i han mostrat la rellevància que aquestes van tenir en la formació, dia a dia i a peu de barri, de tota una xarxa d'espais i organitzacions de socialització comunitària i autogestió proletària per a la resolució col·lectiva de les necessitats quotidianes i de les aspiracions compartides, que contribuï a configurar la identitat i la cultura obreres a viles i ciutats d'arreu del país.¹ En conjunt, aquestes recerques han expandit l'interès pel cooperativisme, ja present en els debats sobre la història del moviment obrer desenvolupats durant els anys vuitanta del segle XX.²

Fruit d'aquesta manera d'historiar “essencialment geogràfica” –seguint l'expressió de José Luis Oyón–, en els últims anys s'han anat publicant diversos estudis sobre la història del cooperativisme i altres formes d'autoorganització obrera centrats en l'escala del barri.³ La recerca iniciada per la cooperativa La Ciutat Invisible ha produït fins ara tres monografies sobre les cooperatives de tres barris de Barcelona: Sants, el Poblenou i la Barceloneta.⁴ Però la innegable atenció d'aquests treballs a la qüestió de l'espai urbà no ha de fer perdre de vista una altra de les característiques del nou impuls experimentat per la recerca sobre la història del cooperativisme des dels anys 2000: l'esforç esmerçat en la recuperació de la trajectòria biogràfica de diverses figures del moviment. Des d'una aproximació microhistòrica, les biografies de cooperativistes oblidats sargeixen, una a una, el teixit del moviment cooperativista del passat. Des de l'any 2005, aquesta inquietud s'ha materialitzat en trenta-tres biografies de la col·lecció “Co-

¹ J. L. Oyón: «Història urbana com a història social obrera: algunes reflexions sobre *La quiebra de la ciudad popular*», *Segle XX, revista catalana d'història*, 3 (2010), pp. 149-163; J. Estivill i M. Dalmau: «L'estat de la qüestió sobre la història de l'economia social i solidària», a M. Duch, X. Arnabat i A. Gavaldà, *La Catalunya associada (1868-1938)*, Publicacions de la Universitat de València, València, 2019.

² Com a mostra de l'interès pel cooperativisme i el moviment obrer durant aquests anys, vegeu, entre d'altres: A. Pérez Baró: *Les cooperatives a Catalunya*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1972, o *Història de les cooperatives a Catalunya*, Crítica, Barcelona, 1989; P. Gabriel: *Classe obrera i sindicats a Catalunya (1903-1920)*, tesi doctoral, Universitat de Barcelona, Barcelona, 1981; J. M. Huertas, *Obrers a Catalunya: manual d'història del moviment obrer, 1840-1975*, L'Avenç, Barcelona, 1982; Direcció General de Cooperatives, *Informe sobre els patrimonis confiscats a les cooperatives el 1939*, Departament de Treball de la Generalitat de Catalunya, [Barcelona], 1984; A. Mayayo, «El naixement del moviment cooperatiu a la Conca de Barberà», *Estudis d'Història Agrària*, 5 (1985), pp. 133-155.

³ Oyón, 2010, pp. 149.

⁴ M. Dalmau i I. Miró: *Les cooperatives obreres de Sants. Autogestió proletària en un barri de Barcelona. 1870-1939*, La Ciutat Invisible, Barcelona, 2010; M. Dalmau: *Un barri fet a cops de cooperació. El cooperativisme obrer al Poblenou*, La Ciutat Invisible, Barcelona, 2015; E. Alari, S. Gorostiza i M. Dalmau: *La forja solidària d'un barri portuari. La Barceloneta obrera i cooperativa*, La Ciutat Invisible, Barcelona, 2016.

operativistes catalans”, publicades per la Fundació Roca i Galès.⁵ Cal contextualitzar aquests afanys en un procés de recuperació històrica de les pràctiques cooperatives en l'actualitat; una resposta a l'oblit que Dolors Marín atribuïa, l'any 2008, a la “llarguíssima nit franquista”.⁶ Però, tal com apunten Jordi Estivill i Marc Dalmau, l'oblit historiogràfic del moviment cooperatiu també està vinculat a la preferència que la història social ha mostrat per l'anàlisi de les grans organitzacions sindicals i polítiques i les vagues i lluites laborals, que ha contribuït a deixar en un segon pla les pràctiques de caire reproductiu com la cooperació o el mutualisme.⁷

En termes metodològics, la relació entre la perspectiva urbana i la biogràfica/microhistòrica mostra potencial per enriquir-les totes dues i permet posar a prova determinades tesis sobre la història del moviment cooperativista. Per exemple, el corpus d'històries de vida recollit per Francesc Espinet i els seus alumnes al Departament d'Història Moderna i Contemporània de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) va ser una de les múltiples fonts utilitzades per José Luis Oyón a *La quiebra de la ciudad popular*.⁸ D'altra banda, l'anàlisi de la territorialització de les pràctiques cooperatives s'ha materialitzat en molts casos en la reconstrucció de la trajectòria de cooperatives grans i petites. En resseguir les vicissituds d'aquestes institucions obreres com si es tractés d'una biografia, emergeixen figures de cooperativistes arrelats als seus barris i pobles, i amb una viva activitat associativa i capacitat organitzativa que els portà a participar en diverses estructures del moviment.

És el cas de Celestí Ventura Raballí (1892-1969), conegut com a Tino, cooperativista, treballador de les arts gràfiques i director teatral vinculat a la cooperativa La Fraternitat del barri de la Barceloneta, una de les més antigues del país (1879).⁹ Si bé la seva activitat es va centrar principalment en el cooperativisme de consum de la ciutat de Barcelona, en Tino participà activament a la premsa cooperativista i en diferents àmbits de les estructures federatives del moviment cooperatiu. Partint del seu arrelament a la cooperativa La Fraternitat i al barri de la Barceloneta, la trajectòria de Ventura permet examinar diversos aspectes del moviment cooperativista a Catalunya entre la Primera Guerra Mundial i la dècada de 1950. En aquest article, concretament, examinem dues de les tesis historiogràfiques plantejades al balanç bibliogràfic més recent sobre la història del cooperativisme i l'economia social i solidària.¹⁰

La primera d'aquestes tesis destaca les coincidències i mútues influències entre les lluites obreres i l'expansió del cooperativisme, el mutualisme i l'associacionisme popular, així com la importància del moviment cooperatiu com a rereguarda i refugi de les lluites obreres. Tal com han apuntat Jordi Estivill i Marc Dalmau, entre el Congrés de Sants de la CNT (1918) i la instauració de la dictadura de Primo de Rivera (1923) es forjaren confluències sòlides entre el moviment cooperatiu i les lluites sindicals, després de dècades d'un cert distanciament, originat per la posició poc entusiasta respecte del cooperativisme per part de la Federació Regional

⁵ La col·lecció completa a: <https://www.rocagales.cat/publicacions/col·leccio-biografies>. Fins ara, només una de les trenta biografies ha estat dedicada a una dona: M. Duch i Plana: *Micaela Chalmeta*, Fundació Roca i Galès, Barcelona, 2009. Sobre la participació i visibilitat de les dones a les cooperatives, vegeu M. Dalmau i M. Masip, *El moviment feminista cooperatiu. L'Agrupació Femenina de Propaganda Cooperatista*, Cossetània, Valls, en premsa.

⁶ D. Marín: «Memòria cooperativa, un estel en la lluita contra l'oblit», a M. Dalmau i I. Miró, *Les cooperatives obreres de Sants. Autogestió proletària en un barri de Barcelona. 1870-1939*, La Ciutat Invisible, Barcelona, 2010, p. 16.

⁷ Estivill i Dalmau, 2019.

⁸ J. L. Oyón: *La quiebra de la ciudad popular*, Ediciones del Serbal, Barcelona, 2008, p. 133, 180, 333, entre d'altres.

⁹ Sobre La Fraternitat, vegeu Alari, Gorostiza i Dalmau, 2016, pp.111 i 165-213.

¹⁰ Estivill i Dalmau, 2019.

de l'AIT.¹¹ Les influents recerques de José Luis Oyón i Chris Ealham han assenyalat el paper de les cooperatives com a rereguarda del moviment obrer i, més específicament, de l'anarcosindicalisme, alhora que han destacat el seu rol clau en la forja d'una cultura obrera diferenciada.¹² Celestí Ventura, que participà en l'articulació del Sindicat Únic de les Arts Gràfiques (1918) el mateix any en què s'uní a la cooperativa La Fraternitat, és un cas significatiu per analitzar el pas que moltes figures del sindicalisme feren cap al cooperativisme.¹³ A partir de la dècada de 1920, Ventura assumí càrrecs de responsabilitat tant a La Fraternitat com a un creixent nombre d'organitzacions cooperativistes i mutualistes. A les alçades de la guerra civil (1936-1939) havia esdevingut el secretari del comitè executiu de la Federació de Cooperatives de Catalunya, càrrec que ocupà fins al final de la guerra –un altre període destacat en la historiografia pel que fa a la complexitat de les relacions entre cooperatives i organitzacions obreres.¹⁴

La segona tesi, també remarcada per Jordi Estivill i Marc Dalmau, assenyalava la polivalència de funcions i la mútua interacció entre cooperatives, mutualitats i associacionisme popular que es donà a Catalunya fins ben entrat el segle XX. A diferència dels principals països europeus, on la diferenciació entre cooperatives, mútues i associacions s'havia produït des del segle XIX i se solidificà a partir del segle XX, a Catalunya les reivindicacions conjuntes de cooperatives i mutualitats existiren fins a la dècada de 1930. La incansable activitat organitzativa de Ventura en les dècades de 1920 i 1930, període durant el qual combinà la seva pertinença al moviment cooperativista amb càrrecs de responsabilitat a les organitzacions mutualistes, apunta en aquesta direcció. Ventura arribà a ser secretari de la Federació de Cooperatives de Catalunya, com hem dit, i de la Vila de Salut L'Aliança, i per tant representa un exemple rellevant d'aquesta polivalència.¹⁵

Finalment, i sempre al voltant de la causa cooperativista i emancipadora, destaquen les facetes de Celestí Ventura com a activista al capdavant de l'Agrupació Cultural de Propaganda Cooperatista, dramaturg, articulista, cronista, biògraf i “trobador” del cooperativisme. *El trobador cooperatista* va ser, precisament, el títol escollit per a un recull de poemes d'en Tino, publicat el 1927, amb una portada realitzada pel pintor, cartellista i aleshores membre de la CNT Helios Gómez.¹⁶ Des de la dècada de 1930 i fins al final de la seva activitat militant, Ventura, que fou administrador i membre de la redacció d'*Acción Cooperatista*, relatà la trajectòria d'actius cooperativistes catalans, escrits que plasmen un viu interès per narrar la memòria del cooperativisme com un testimoni cabdal per al present i el futur del moviment.

El present article ressegueix les qüestions apuntades en els darrers paràgrafs en ordre cronològic. En primer lloc, examinem el desvetllament polític i cultural de Celestí Ventura, caracteritzat per la seva activitat sindical a les Arts Gràfiques i en les lluites de 1917-1920 i els seus inicis a la cooperativa La Fraternitat, que en aquests mateixos anys desenvolupà forts vincles amb les organitzacions obreres del barri de la Barceloneta. Tot seguit, ens centrem en l'abun-

¹¹ Estivill i Dalmau, 2019. Cal tenir en compte que havia pesat una inèrcia de relatiu distanciament entre el cooperativisme i el sindicalisme, instaurat arran dels dictàmens del primer congrés obrer d'abast estatal, organitzat l'any 1870 pel Centre Federal de les Societats Obreres de Barcelona, i que representà la fundació de la Federació Regional de l'AIT. Si bé les posicions dels obrers internacionalistes pel que fa al cooperativisme eren en general poc entusiastes, també és cert que les objeccions es referien a les cooperatives de producció, mentre que les de consum eren vistes amb més bons ulls. Vegeu Miró i Dalmau, 2010, p. 86.

¹² C. Ealham: *Class, Culture and Conflict in Barcelona 1898-1937*, Routledge, Londres i Nova York, 2005, pp. 47-48; Oyón, 2008, pp. 331-332.

¹³ Vegeu I. Miró i M. Dalmau: *Joan Rovira i Marqués: el cooperativisme obrer i col·lectivista*, Fundació Roca i Galès i Cossetània Edicions, Barcelona i Valls, 2014.

¹⁴ Estivill i Dalmau, 2019.

¹⁵ Estivill i Dalmau, 2019.

¹⁶ C. Ventura, *El trovador cooperatista*, Tip. Cosmos, Barcelona, 1927.

dant activitat cultural i associativa desplegada per Ventura des de l'àmbit del barri fins al de la ciutat. Destaquem particularment la multiplicitat de funcions que caracteritzà la seva activitat en el moviment mutualista i cooperativista. En darrer lloc, tracem la trajectòria de Ventura en els anys de la guerra civil, el breu exili a França i el retorn a Barcelona, on continuà la seva vida a la Barceloneta i la seva dedicació a La Fraternitat, almenys fins el 1954, quan s'interrompen els llibres d'actes de la cooperativa.

Per a l'elaboració d'aquest treball hem combinat la recerca arxivística, les fonts orals i les fonts hemerogràfiques. Hem consultat els llibres d'actes i molts altres documents de La Fraternitat i altres cooperatives del barri a l'Arxiu Popular de la Barceloneta, acollit a l'Arxiu Municipal del Districte de Ciutat Vella de Barcelona (APB-AMDCV). D'altra banda, hem revisat les intervencions de Celestí Ventura a *Solidaridad Obrera*, *Cooperatismo* i *Acción Cooperatista*, així com referències diverses a la seva trajectòria en diferents publicacions de premsa. Finalment, hem entrevistat Anna Maria Ventura (1923-2021) i Celestí Ventura, filla i nét del cooperativista de la Barceloneta.

2. LLUITA SINDICAL I EMANCIPACIÓ COOPERATIVA (1917-1923)

Els inicis de Celestí Ventura al moviment cooperativista, entre 1917 i 1918, anaren acompanyats de la seva implicació a les lluites sindicals al sector de les arts gràfiques, en el qual treballava com a enquadernador. Ventura s'havia mudat al barri de la Barceloneta quan tenia setze anys, i la tardor de 1917 esperava el seu segon fill amb Maria Mayoral. Enquadernador assalariat a la Casa Bachs, en Tino entrà com a soci preventiu a La Fraternitat pels volts de mitjans d'octubre de 1917, en plena Revolució Russa. Un any després, el 19 d'octubre de 1918, la cooperativa li confirmà la condició de soci efectiu.¹⁷

Formada per més de cent-cinquanta famílies, l'any 1917 La Fraternitat es trobava en procés d'expansió, gràcies a la seva aposta decidida pel col·lectivisme. La creació de fons col·lectius a partir dels excedents generats gràcies a la compra mancomunada possibilità, entre altres millores, la construcció d'una nova seu al carrer Sant Carles de la Barceloneta. Aquestes circumstàncies obligaven a traslladar temporalment a un altre espai les reunions dels socis, la compra de productes i el dia a dia de la cooperativa. Les dificultats que aquest trasllat suposava se salvaren gràcies a l'acollida de la Societat d'Obrers Fogoners i Mariners de Barcelona La Naval, pertanyent a la CNT.¹⁸ Aquesta relació entre ambdues organitzacions tenia un precedent immediat l'any 1916, quan La Fraternitat obrí crèdit a La Naval perquè els seus afiliats, que estaven en vaga, poguessin proveir-se de productes.¹⁹ Així doncs, més enllà d'actuar com a rereguarda de les lluites obreres, la relació iniciada entre La Naval i La Fraternitat en els anys 1916-1918 es pot descriure com a suport mutu.

Mentre la nova seu de La Fraternitat prenia forma entre 1917 i 1918, l'impacte de l'embarcament revolucionari d'entreguerres a Rússia i Europa contribuï a la reorganització de l'obrerisme català, que a finals de juny de 1918 celebrà a Sants el Primer Congrés de la Confederació Regional del Treball de Catalunya. Almenys des de l'any anterior, Ventura estava actiu a l'associa-

¹⁷ Arxiu Popular de la Barceloneta - Arxiu Municipal del Districte de Ciutat Vella (APB-AMDCV), carta de Celestí Ventura al president de la cooperativa La Fraternitat, Barcelona, 25 d'abril de 1953; fitxa de soci de la cooperativa La Fraternitat, signada per Celestí Ventura, Barcelona, sense data.

¹⁸ APB-AMDCV, llibre d'actes de l'assemblea general de La Fraternitat, Barcelona, 31 de juliol de 1917.

¹⁹ APB-AMDCV, llibre d'actes de l'assemblea general de La Fraternitat, Barcelona, 27 de juliol de 1916.

cionisme obrer, en el sector de les arts gràfiques, i havia publicat un escrit a *Solidaridad Obrera* convocant els obrers encuadernadors a organitzar-se en un sindicat.²⁰ Quan el gener de 1918 s'establí la Unió d'Obrers Encuadernadors, Ventura fou escollit membre de la junta.²¹ Durant les setmanes posteriors al Congrés de Sants, en què la CNT aprovà l'establiment dels sindicats únics d'indústria, Ventura s'esmerçà a promoure la formació del Sindicat Únic d'Arts Gràfiques, Paper, Cartró i Similars, del qual fou escollit secretari exterior, i començà a col·laborar a *Solidaridad Obrera* amb articles més extensos.²²

La inauguració del nou edifici de La Fraternitat, el 31 d'octubre de 1918, arribà només dotze dies després que Celestí Ventura adquirís la condició de soci efectiu de la cooperativa. Malgrat l'assistència d'autoritats municipals i personalitats afins al moviment cooperativista, bona part dels actes festius previstos quedaren suspesos per la greu epidèmia de grip de l'any 1918.²³ Celestí Ventura, aficionat al teatre des de jove, participà en la inauguració de la gran sala d'actes de la nova seu amb l'obra *La cara del ministre*. Pocs mesos abans havia actuat i dirigit una peça teatral rebuda molt positivament a la premsa llibertària.²⁴ Quan no feia ni dos mesos de la inauguració del flamant edifici modernista, Ventura presentà un projecte per al funcionament de la sala d'espectacles de La Fraternitat, s'implicà en la secció recreativa, i aviat passà a dirigir el quadre escènic de la cooperativa, al capdavant del qual es mantindria durant més de trenta anys.²⁵

En el context de la vaga de la Canadencia i el posterior locaut patronal, durant els anys 1919, 1920 i 1921, les cooperatives esdevingueren un suport clau per a la lluita obrera. Així, La Fraternitat va socórrer els socis en atur forçós proveint-los d'aliments —i ja ho pagarien més endavant, quan poguessin—; d'aquesta manera, els obrers van poder “lluitar a plaer” per les reivindicacions socials.²⁶ Quan Celestí Ventura esdevingué soci efectiu de La Fraternitat, aquesta era l'agitada situació que es vivia. A la premsa llibertària es pot resseguir la campanya del Sindicat Únic d'Arts Gràfiques per obtenir la jornada de vuit hores i confirma el testimoni oral llegat pels familiars de Ventura sobre la seva implicació en aquella lluita. Els obrers de l'empresa on treballava, la Casa E. Bachs, participaren activament en les reclamacions liderades pel sindicat. Quan diversos treballadors foren acomiadats a mitjans de gener de 1919, el personal de l'empresa es declarà en vaga i aconseguí la readmissió immediata dels companys.²⁷ Pocs dies després, el 18 de gener de 1919, un ban del governador civil de Barcelona anunciava la suspensió de les garanties constitucionals. Diversos sindicalistes foren detinguts i *Solidaridad Obrera* i altres publicacions foren clausurades.²⁸

²⁰ «Acción sindical. A los encuadernadores y similares», *Solidaridad Obrera*, 9 de març de 1917, p. 2; «A todos los obreros encuadernadores y similares», *Solidaridad Obrera*, 31 de maig de 1917, p. 2.

²¹ *El Diluvio*, 12 de gener de 1918, p. 2.

²² «Por el Sindicato Único de las Artes del Libro», *Solidaridad Obrera*, 14 d'agost de 1918, p. 2; «Sindicato Único de Artes Gráficas, Papel, Cartón y Similares», *Solidaridad Obrera*, 26 d'agost de 1918, p. 2.

²³ *Cooperatismo*, 15 de desembre de 1918.

²⁴ «Un éxito teatral», *Solidaridad Obrera*, 30 d'abril de 1918, p. 3. Chris Ealham apunta que les obres teatrals escenificades als ateneus eren normalment de caràcter radical, esquerrà o anticlerical. Ealham, 2005, p. 41.

²⁵ Abans d'unir-se a la cooperativa La Fraternitat, Ventura col·laborà durant quatre anys al quadre escènic del Casino Republicà de la Barceloneta. APB-AMDCV, caixa 47, *Circular Informativa de La Fraternidad*, març de 1951.

²⁶ Aquesta fou l'expressió utilitzada per recordar aquells anys en el llibre publicat per commemorar el cinquantè aniversari de la cooperativa, l'any 1929. APB-AMDCV, *Memoria de la Cooperativa Obrera de Consumo La Fraternidad, San Carlos, 9 (Barceloneta), al celebrar sus Bodas de Oro 1879-1929*, Talleres Gráficos Arnau, Barcelona, 1929.

²⁷ «Un momento cumbre del Sindicato Único de las Artes Gráficas, Papel, Cartón y Similares», *Solidaridad Obrera*, 7 de desembre de 1918, p. 1. A principis de gener de 1919, el sindicat celebrava la consecució de la jornada de vuit hores: *Solidaridad Obrera*, 5 de gener de 1919, p. 2. Sobre la vaga de la Casa E. Bachs, vegeu *Solidaridad Obrera*, 14 de gener de 1919, p. 2.

²⁸ *La Vanguardia*, 19 de gener de 1919, p. 5.

El testimoni de la memòria familiar, conservat per la filla de Ventura, Anna Maria, el situa durant aquest període en nombroses manifestacions del sindicat, que li valgueren un arrest i un breu empresonament. Segons Anna Maria, el gener de 1919 Celestí Ventura va ser un dels sindicalistes empresonats al vaixell cuirassat Pelayo, que es trobava al port de Barcelona. Després de ser detingut en una manifestació, la policia trobà entre les pertinences de Ventura l'esborrany d'un article escrit per a *Solidaridad Obrera*, diari que acabava de ser suspès. Sota sospita d'haver publicat de forma clandestina, en Tino hauria estat traslladat al vaixell Pelayo, on també fou empresonat, entre d'altres sindicalistes, Salvador Seguí, *el Noi del Sucre*. Quan la família de Ventura pogué provar que l'esborrany localitzat per la policia corresponia a un article publicat quan *Solidaridad Obrera* no estava suspesa, obtingué la llibertat del sindicalista, notícia que — sempre segons la memòria familiar— aquest rebé amb disgust, perquè just havia organitzat una vetllada literària a bord del vaixell presó.²⁹

Si bé no ha estat possible provar documentalment la presència de Ventura entre els empresonats al cuirassat Pelayo, el testimoni oral és coherent amb la suspensió de *Solidaridad Obrera* a mitjans de gener de 1919 i la participació de Ventura en el diari durant les setmanes prèvies. El compromís d'en Tino amb la cultura, ben il·lustrat per la conservació d'aquest episodi en la memòria familiar, està constantment documentat al llarg de tota la seva trajectòria. Així, el darrer article signat per Ventura abans de la clausura de *Solidaridad Obrera* és de finals de desembre de 1918, quan se sumà a diverses veus que, des del món llibertari, reclamaven l'establiment d'un Ateneu Pro Cultura al barri de la Barceloneta.³⁰ Un altre dels impulsors d'aquest projecte fou precisament el representant de la Societat d'Obrers La Naval al Congrés de Sants, Manel Grau.³¹

De fet, la fe de Celestí Ventura en el poder alliberador de l'educació i de la cultura —una constant en la seva obra teatral i poètica— fou un dels fils de continuïtat entre les seves col·laboracions a *Solidaridad Obrera* i els seus articles a la premsa cooperativista. Els primers articles de Ventura publicats a *Cooperatismo* l'any 1920 celebraven la Rússia dels soviets i assenyalaven el paper de les cooperatives en la transformació revolucionària, sempre insistint en la necessitat que aquestes s'impliquessin en l'educació i la cultura, no només en l'obra econòmica.³² Per Ventura, de formació autodidacta, aquest camí emancipador mitjançant l'educació racionalista era la clau perquè el sindicalisme i el cooperativisme construïssin un món nou:³³

“Por eso la nube roja que rasga el horizonte azul y que lucha por destruir todo un mundo viejo, carcomido, de oligarquías brutales, es la eterna pesadilla de los potentados que presagian el epílogo trágico de la farsa que vienen representando. Por eso el Sindicalismo ha tomado en poco tiempo un incremento absorbente, avasallador... Por eso el Cooperatismo va creciendo con ímpetu formidable, desarrollándose y sumando cada día más adeptos, extendiéndose, divulgándose... El día que estos dos factores debidamente capacitados, lleguen a una inteligencia e instalen, en sus respectivos organismos, escuelas y centros de enseñanza racional, como medio, y se apoderen de la producción, del consumo, de la maquinaria, utensilios de trabajo

²⁹ Anna Maria Ventura, comunicació personal, 20 de novembre de 2017. Sobre l'arrest i trasllat de sindicalistes (incloent Salvador Seguí) al cuirassat Pelayo, vegeu *La Vanguardia*, 19 de gener de 1919, p. 5. Posteriorment foren traslladats a la presó Model, segons *La Vanguardia*, 7 de febrer de 1919, p. 8.

³⁰ «De la Barceloneta. Pro-Ateneu de Cultura.», *Solidaridad Obrera*, 27 de desembre de 1918, p. 2.

³¹ Alari, Gorostiza i Dalmau, 2016, p. 97.

³² «Las cooperativas en Rusia», *Cooperatismo*, 1 de maig de 1920; «Fulgores de Oriente. Para vigorizar el alma es necesario espiritualizar la vida», *Cooperatismo*, 15 de maig de 1920.

³³ «En pro del ideal», *Cooperatismo*, 1 de setembre de 1920.

y de todos los valores sociales como fin, entonces habrá llegado la hora de dar al traste con un puntapié a este régimen capitalista individual que se desmorona en sus cimientos.”

El gran salt endavant que suposà l'èxit de la vaga de la Canadenc, seguida d'un creixement meteòric de les afiliacions a la CNT, confirmà l'encert de la reorganització de la confederació en sindicats únics per rams industrials. Enardit per aquest impuls organitzatiu, i amarat de l'agitació emancipadora que recorria Europa des de l'esclat de la revolució soviètica, el moviment cooperatiu català també procurà posar-se a l'alçada de la situació que es vivia, i encetà un període de creixement que continuà al llarg dels anys vint. El desembre de 1919, en ple locaut patronal, s'acordà la celebració, pel març de 1920, del que seria el Quart Congrés de Cooperatives de Catalunya, per tal de repensar i relançar el moviment cooperatiu mitjançant la creació de la Federació de Cooperatives de Catalunya, que quedà formalment constituïda el juliol d'aquell mateix any, en un acte al Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona. Tal com deia el manifest fundacional de la nova federació, publicat al tercer número d'*Acción Cooperatista* —la renovada premsa del moviment—, aspiraven, mitjançant la mancomunió del consum i de la producció, a fer un món més equitatiu, a “transformar la riqueza individual en colectiva, pues no representando el capital otra cosa que trabajo acumulado, mientras sea posible que esta acumulación pueda hacerse en beneficio de una minoría, subsistirá el trabajo excesivo de los más en provecho de los menos, la explotación del hombre por el hombre”.³⁴

En efecte, la cooperativa de consum generava riquesa col·lectiva a través de les compres a l'engròs, saltant-se l'intermediari detallista, i sobretot mitjançant la destinació dels excedents a fons col·lectius de previsió social i a obra cultural i educativa. I encara es podia generar més riquesa col·lectiva si les cooperatives es coordinaven entre elles, a través dels òrgans federatius, per proveir-se conjuntament i establir magatzems cooperatius, i si es creaven cooperatives de producció de tota mena, per anar avançant així en la cooperativització del conjunt de l'activitat econòmica. La materialització d'aquests propòsits, que no eren nous però sí més fermes que temps enrere, queda exemplificada en la fundació, en una assemblea celebrada el novembre de 1920 a La Fraternitat, de la Unió de Cooperatives per a la Fabricació de Pastes per a Sopa, una de les primeres i més importants fàbriques gestionades per cooperatives de consum. Com escriví en Tino, “estamos en un periodo en que el cooperatismo da fe de vida y adquiere una vitalidad como nunca se ha conocido”.³⁵

La creixent implicació de Ventura en diferents àmbits i estructures del cooperativisme coincidí amb el període en què s'establí per compte propi com a impressor, durant la primera meitat de la dècada de 1920. Durant aquest període, en Tino sembla acomplir una transició de l'anarcosindicalisme militant al cooperativisme. Com en els casos d'altres cooperativistes de trajectòria comparable, com Joan Rovira, la violència i la repressió viscudes de ben a prop durant els anys del pistolerisme podrien ser un dels punts d'inflexió d'aquest procés.³⁶ La il·legalització de la CNT i la censura imposada a partir de 1923 amb la dictadura de Primo de Rivera van contribuir a fer de les cooperatives un refugi i punt de trobada per a la clandestinitat.³⁷

³⁴ Manifest de la Federació Regional de Cooperatives de Catalunya en la seva fundació (octubre de 1920), *Acción Cooperatista*, 31 d'octubre de 1920.

³⁵ «Labor de conjunto. Para las Cooperativas de la Barceloneta», *Acción Cooperatista*, 15 de març de 1921.

³⁶ Miró i Dalmau, 2014. Sobre la violència a la Barceloneta, vegeu Alari, Gorostiza i Dalmau, 2016, pp. 101-104.

³⁷ De fet, l'any 1925 Joan Peiró encoratjà els anarcosindicalistes a participar en el moviment cooperativista. Vegeu J. Peiró, *Trajectoria de la CNT*, Júcar, Madrid, 1979 [1925], pp. 85-98, citat per Ealham, 2005, pp. 47-48.

3. LA VITALITAT CREIXENT DEL MOVIMENT COOPERATIU (1923-1936)

Durant la dècada de 1920, a la vegada que no deixà mai de dedicar-se en cos i ànima a La Fraternitat i al seu barri, Celestí Ventura s'implicà de ple en les estructures federatives i els projectes intercooperatius. La remarcable diversitat d'iniciatives cooperativistes en què participà activament il·lustra la multifuncionalitat que caracteritzà la vida de les cooperatives de consum a Catalunya, cases grans de l'obrerisme dedicades a resoldre col·lectivament necessitats i anhels pel que fa a l'alimentació, l'educació, la cultura, el lleure, la previsió social i la salut. La trajectòria d'en Celestí, que tan aviat feia de secretari d'una fàbrica cooperativa de fideus com de poeta i agitador cultural del cooperativisme (com si no fes distincions entre tasques més administratives i d'altres de més fotogràfiques), exemplifica l'orientació d'un moviment dedicat a la resolució pràctica del sosteniment quotidià de la vida, començant per la necessitat essencial de l'alimentació, i que no només no renunciava a la utopia futura, sinó que la practicava i la construïa en el dia a dia: és el que en Tino anomenà “el cooperativismo como ideal práctico de bienestar común”.³⁸

Pel que fa a la implicació de Celestí Ventura als òrgans federatius, no només consta com a delegat habitual de La Fraternitat a les reunions, assemblees i congressos de la Federació de Cooperatives de Catalunya, la Federació Provincial de Cooperatives de Barcelona i la Federació Local de Barcelona, sinó que també hi assumiria càrrecs de junta. El trobem també com a representant de la seva cooperativa en projectes d'intercooperació com la secció econòmica de la Federació Provincial³⁹ i la Unió de Cooperatives per a la Fabricació de Pastes per a Sopa,⁴⁰ de la qual fou elegit secretari el 1924.⁴¹ També va ser delegat d'aquesta cooperativa de segon grau en el comitè per preparar la participació catalana a l'Exposició Internacional de la Cooperació i Obres Socials, que se celebrà a Gant (Bèlgica) aquell mateix any.⁴²

Si, d'una banda, Ventura s'implicà en la secció econòmica de la Federació Provincial, també fou una de les ànimes impulsores del que vindria a ser una mena de secció de comunicació i propaganda: l'Agrupació Cultural Cooperatista. La idea era acostar i federar, a través d'aquesta entitat, els diversos grups de cultura que s'havien anat formant a les cooperatives des de principis dels anys vint, així com promoure la creació de nous grups, organitzar activitats conjuntes, i estendre arreu els principis i les pràctiques del cooperativisme. Com no podia ser d'altra manera, en Tino havia tingut molt a veure en la creació, el 1923, del Grup Pro Cultura de La Fraternitat. Aquest grup de cultura, juntament amb els de La Flor de Maig, L'Empar de l'Obrer, L'Amapola, La Dignitat i L'Avenç Obrer assistiren l'1 d'octubre de 1925, convidats per la secció de cultura d'El Rellotge, a una assemblea a l'edifici d'aquesta cooperativa, per emprendre la constitució de la nova agrupació cultural. Una comissió —en Tino entre ells— s'encarregaria de redactar-ne els estatuts. L'Agrupació va quedar formalment constituïda el 13 de desembre de 1925, en una assemblea celebrada a La Fraternitat, i Celestí Ventura en va ser nomenat secretari.⁴³

En despuntar la primavera següent, el diumenge 28 de març de 1926, l'Agrupació va quedar inaugurada amb un multitudinari aplec a Sitges i Vilanova. A més dels excursionistes de les nou cooperatives barcelonines que hi van assistir, també van fer cap allà vuitanta-cinc companys de

³⁸ «El progreso de nuestras entidades. En La Fraternidad», *Acción Cooperatista*, 3 d'agost de 1928.

³⁹ APB-AMDCV, llibre d'actes de l'assemblea general de La Fraternitat, Barcelona, 16 de febrer de 1921.

⁴⁰ APB-AMDCV, llibre d'actes de l'assemblea general de La Fraternitat, Barcelona, 14 de novembre de 1922.

⁴¹ APB-AMDCV, llibre d'actes de l'assemblea general de La Fraternitat, Barcelona, 17 de març de 1924.

⁴² APB-AMDCV, llibre d'actes de l'assemblea general de La Fraternitat, Barcelona, 17 de març de 1924.

⁴³ *Acción Cooperatista*, 25 de desembre de 1925.

L'Obrera Tarraconense i quaranta-cinc dels grups de cultura de Mataró. Sumant-hi les entitats amfitriones de Sitges —la Casa del Poble— i de Vilanova —La Regeneradora, L'Agrícola i l'Ateneu— formaven una comitiva de més de tres-centes persones que “produïa l'efecte d'una manifestació”. Com escriví Joan Coloma, director d'*Acción Cooperatista*, “fou una diada de joia expansiva, veritablement culta en el sentit que nosaltres atribuïm a la cultura popular: esbarjo, observació encuriosida de les belleses que exornen les dues viles esmentades, comunió íntima de sentiments i ideals; en un àpat que aplegà una gernació nombrosa i selecta de cooperadors”. No faltaren visites a llocs assenyalats de les dues viles, incloent-hi les seues de cooperatives, banquet fraternal, música, discursos encoratjadors, i dos poemes d'en Tino: “Cooperatisme” i “Jorn de festa”.⁴⁴

Pocs dies abans d'aquesta primera excursió de l'Agrupació Cultural Cooperatista, Ventura valorava així els ràpids progressos que havia experimentat el moviment cooperatiu en aquells últims anys:

“Hace ya mucho tiempo que no hemos oído aquella frase tan repetida unos años atrás por los cooperadores más o menos conscientes de nuestras cooperativas: ¿Para qué sirve la Federación? [...] Desde que existe organización de cooperativas en Cataluña, jamás se ha visto un periodo de vida espiritual tan intensa como el comprendido entre mediados de 1923 y final de 1925. [...] No se puede ni remotamente comparar la actividad propagadora de este último tiempo con la de cualquier otro periodo anterior.”⁴⁵

Certament, el relat d'aquella festa dels grups de cultura és tan sols un exemple entre moltes altres diades que van tenir lloc en aquells anys de florida cooperativa. Així, el 1923 l'Aliança Cooperativa Internacional va instituir el primer dissabte de juliol com a Diada Internacional de la Cooperació, que a Catalunya començà a celebrar-se àmpliament a partir de 1925, i de manera esclatant durant la Segona República, especialment els juliols de 1931 i 1932. La Fraternitat, amb el seu ampli i majestuós edifici, fou en no poques ocasions escenari d'aquelles jornades festives de germanor cooperativa.

Tot i prodigar-se tant en els espais federatius, el centre des del qual es desplegava l'activitat de Celestí Ventura mai no deixà de ser La Fraternitat, de la qual fou una de les ànimes més actives, entusiastes i perseverants. I al seu torn, La Fraternitat, per fort que fos el seu compromís amb els projectes federatius, no perdia de vista que es devia a la Barceloneta, als seus veïns i veïnes, i a la resta d'entitats que formaven la xarxa d'espais de l'autogestió popular del barri portuari. És en aquest sentit que cal llegir els afanys d'en Tino per mantenir bones relacions amb El Segle XX, l'altra principal cooperativa del barri, animant-la a federar-se i temptejant una hipotètica unió,⁴⁶ d'acord amb l'aposta del moviment per la fusió de cooperatives d'un mateix barri o municipi, per tal d'enfortir-les i economitza esforços. La seva preocupació pel barri també es plasmà en una sèrie d'articles a *Acción Cooperatista* en què criticava i lamentava que altres cooperatives de la Barceloneta es limitessin a repartir-se individualment els excedents al cap del semestre en lloc de crear fons col·lectius, i que ni tan sols es molestessin a federar-se.⁴⁷

⁴⁴ «Una gran fiesta cooperatista», *Acción Cooperatista*, 2 d'abril de 1926.

⁴⁵ «Los actos de la Federación Provincial», *Acción Cooperatista*, 5 de març de 1926.

⁴⁶ *Acción Cooperatista*, 9 de maig de 1930; APB-AMDCV, *Memoria de la Cooperativa Obrera de Consumo La Fraternidad, San Carlos, 9 (Barceloneta), al celebrar sus Bodas de Oro 1879-1929*, Talleres Gráficos Arnau, Barcelona, 1929.

⁴⁷ *Acción Cooperatista*, 1 de setembre de 1921.

Celestí Ventura aviat assumí càrrecs de junta a La Fraternitat (el 1924, per exemple, ja n'era secretari), i pràcticament acabat d'arribar ja es consagrà a l'organització, juntament amb altres companys de la secció recreativa, de vetllades teatrals, musicals i literàries a la gran sala d'actes. En aquelles funcions acostumaven a actuar-hi tant artistes professionals com altres d'*amateurs*, com era el cas de Ventura i el quadre escènic que dirigia, format bàsicament per socis de la cooperativa. No obstant, en Tino procurà sempre oferir una programació de qualitat. N'és un indicatiu la seva predilecció per Ignasi Iglesias, "poeta dels humils", Santiago Rusiñol o Àngel Guimerà. Cal destacar, també, que moltes de les vetllades tenien una finalitat solidària, de manera que els diners recaptats es destinaven a socórrer consocis o veïns que es trobessin en un mal tràngol, o per ajudar cooperatives en dificultats d'altres barris, pobles o països, o senzillament per al fons de pensions per a la vellesa i la invalidesa que La Fraternitat alimentava des de principis de segle.

Com a símptoma del progrés de l'activitat cultural de La Fraternitat, el 1927 la Secció Recreativa es reorganitzà i esdevingué una Comissió de Cultura més consistent, d'acord amb les directrius de l'Agrupació Cultural de Propaganda Cooperatista. Un dels moments culminants de la vida de La Fraternitat fou la celebració, l'any 1929, del seu cinquantè aniversari. En aquell moment, l'entitat estava formada per 308 famílies, un 75% dels excedents es destinaven als fons col·lectius, gràcies als quals 31 socis gaudien d'una pensió de vellesa o invalidesa. El programa de les noces d'or inclogué un homenatge a la vellesa, una festa infantil, un ball de gala, un certamen literari i un acte central amb parlaments. La comissió organitzadora de la celebració —Ventura en formava part— elaborà un llibret commemoratiu amb una història dels cinquanta anys de La Fraternitat, acompanyada de fotografies, dades estadístiques, llistats de socis i valoracions sobre la trajectòria de la cooperativa.⁴⁸ El certamen literari esmentat fou una fita destacada en la vida cultural de la cooperativa. Al cap d'uns mesos, el 26 d'abril de 1930, s'organitzà una vetllada musical i literària —on no faltà una funció del quadre escènic i un recital poètic amb participació d'en Tino— per tal de poder publicar un llibre amb tots els treballs premiats al certamen, juntament amb una memòria dels actes del cinquantenari. Els assistents a l'acte foren obsequiats amb un exemplar del llibre *El trovador cooperatista*, recull de poemes d'en Tino publicat el 1927. Aquest desplegament cultural és ben il·lustratiu del destacat paper de Celestí Ventura com a cronista i trobador del cooperativisme. Una passió historiadora i lírica que de vegades, tal com hem vist, prenia un format biogràfic, en escrits publicats a *Acción Cooperatista* dedicats a la trajectòria i memòria de companys cooperativistes.

Una altra preocupació fonamental de Celestí Ventura, com hem apuntat, era la reivindicació de l'accés a una educació racional i sensible. Cal tenir en compte que els índexs d'analfabetisme en barris proletaris com la Barceloneta eren molt alts, que el treball infantil sovintejava, i que les poques escoles que hi havia, amb places sempre molt per sota de la població en edat escolar, o bé eren de l'Església o bé eren privades, i quedaven fora de les possibilitats econòmiques de moltes famílies. Una excepció memorable a aquesta situació fou la inauguració, l'estiu de 1921, d'una escola pública promoguda per l'Ajuntament de Barcelona, amb bones instal·lacions i una pedagogia avançada: l'Escola del Mar. Però la iniciativa institucional era insuficient, calien moltes més escoles, i les institucions populars s'esforçaren a tirar-ne endavant de pròpies. De fet, la destinació de part dels excedents a la formació d'infants i adults era un dels principis

⁴⁸ APB-AMDCV, *Memoria de la Cooperativa Obrera de Consumo La Fraternidad, San Carlos, 9 (Barceloneta), al celebrar sus Bodas de Oro 1879-1929*, Talleres Gráficos Arnau, Barcelona, 1929.

del cooperativisme des dels seus orígens. En efecte, en altres barris, algunes entitats havien anat creant escoles, però a la Barceloneta, fora de les escoles del Casino Republicà (que també tenia una secció cooperativa de consum), l'obra educativa de les cooperatives deixava molt a desitjar. És en aquest context que Celestí Ventura etzibava aquesta contundent (auto)crítica:⁴⁹

“Si examináramos las escuelas de la barriada no hallaríamos una que estuviera en condiciones intelectuales ni preparada con elemento y material como requiere la moderna pedagogía. Las clases diurnas que funcionan de nociones elementales y complementarias son deficientes y convencionales. No hay ni una, ni por asomo, que responda a los principios educativos para que fue creada la enseñanza. Hay la consabida cátedra de “padres” seminaristas, aspirantes a filósofos de la divinidad eclesiástica, que acaparan y manipulan los cerebros infantiles a su antojo. Y este es el colegio más importante. Los demás, aun siendo muchos, son de ínfima categoría. El sector cooperatista de la Barceloneta por lo que se desprende está satisfecho de la dosis de cultura que reina en aquella ínsula modelo de su clase de incapacitados que se agitan en el caos del analfabetismo.”

Pocs mesos després d'aquella invectiva, a La Fraternitat es va posar en marxa una comissió de socis —Ventura entre ells— per estudiar la implantació d'una secció instructiva a la sala-teatre, al segon pis de la cooperativa. Amb aquest objectiu, l'abril de 1922 van anar a visitar l'escola de l'Avantguarda Obrera d'Horta, que feia disset anys que funcionava, alimentada amb el 15% dels excedents de la cooperativa, i que acabava d'ampliar les instal·lacions escolars.⁵⁰ La comissió seguí treballant, però sembla que el projecte no arribà a materialitzar-se. Uns anys més tard, però, el 1928, es començaren a fer amb èxit classes nocturnes per a adults a La Fraternitat.⁵¹ Pel que fa a activitats educatives i de lleure per a la mainada, el salt endavant va arribar el 1933, amb la creació del Grup Infantil de La Fraternitat, impulsat per la Secció de Cultura i format per 190 nens i nenes.⁵²

Finalment, però no menys important que la inquietud per l'educació, fou la lluita de Celestí Ventura per l'accés a l'atenció sanitària, concretada en la seva dedicació a la Vila de Salut L'Aliança, una mutualitat de salut fundada el 1904, i que l'any 1933, quan Ventura n'era secretari,⁵³ ja donava cobertura a més de 100.000 famílies i a 644 entitats, entre elles pràcticament totes les cooperatives i societats de socors mutu de Catalunya, inclosa La Fraternitat, que hi estava associada des de 1915. Aquesta faceta de Celestí Ventura il·lustra l'íntima imbricació entre cooperativisme i mutualisme en la història de l'associacionisme a Catalunya.

4. DE LA GUERRA CIVIL A LA DESFETA FRANQUISTA

Si la proclamació de la Segona República el 1931 inaugurarà uns anys d'esplendor per al cooperativisme, que per fi podia gaudir d'un context polític i legal favorable per al seu desenvolupament —creixement en el nombre d'associats, proliferació de cooperatives de producció i treball,

⁴⁹ «Ecos de la Barceloneta. Ironías», *Acción Cooperatista*, 15 de setembre de 1921.

⁵⁰ «De la Barceloneta a Horta. Impresiones de una visita», *Acción Cooperatista*, 15 d'abril de 1922.

⁵¹ «En La Fraternidad de Barcelona», *Acción Cooperatista*, 12 de juliol de 1929.

⁵² *Acción Cooperatista*, 28 de juliol de 1933 i 29 de setembre de 1933.

⁵³ *Diario de Barcelona*, 9 de juliol de 1932, p. 16.

algunes fusions d'entitats, la creació de l'Agrupació Femenina de Propaganda Cooperatista, etc.—, el cop d'estat i la revolució desencadenada a Catalunya durant l'estiu de 1936 forçaren un gran pas organitzatiu endavant que havia estat discutit durant anys: la fusió de les cooperatives de la ciutat en una única entitat, la Unió de Cooperadors de Barcelona (UCB). Des del seu càrrec com a secretari del comitè executiu de la Federació de Cooperatives de Catalunya, Celestí Ventura fou l'encarregat de transmetre per telegrama la notícia a la federació estatal: “Federación Cooperativas de España, Hortaleza 23, Madrid. Federación Cooperativas, Barcelona. En magna reunión acordado fusión todas cooperativas ciudad, en medio entusiasmo indescriptible. Saludos. Celestino Ventura”.⁵⁴ Aquella fusió, confirmada a mitjans d'agost de 1936, fou precedida per un decret de la Generalitat intervenint cooperatives, mutualitats i sindicats agrícoles, la finalitat del qual era protegir aquestes organitzacions col·lectives de ser col·lectivitzades.⁵⁵

En el context revolucionari de l'estiu de 1936, les cooperatives eren percebudes des de certs àmbits de l'anarcosindicalisme com a part del sistema vigent. A més, representaven una eina crucial en el control de la distribució d'aliments —qüestió clau de la política de la rereguarda. Inicialment, la Federació de Cooperatives esdevingué un subcomitè del Comitè Central de Proveïments. Especialment durant el 1936 i principis de 1937, Celestí Ventura criticà que les cooperatives fossin considerades sospitoses i en defensà la condició antifeixista i democràtica, així com el seu servei a la revolució:⁵⁶

“El moviment cooperatista de Catalunya no pot ésser sospitós ni en el caire econòmic ni polític. En el caire econòmic perquè persegueix l'abolició del lucre particular; l'eliminació de tots els paràsits que mercadegen amb el poble consumidor. I té solament una fita: l'interès col·lectiu.

En el caire polític, cal manifestar que amb tot i que les cooperatives estan integrades per treballadors de tots els camps polítics i sindicals i que, per tant, com a organització democràtica respecta totes les tendències, la posició de l'organització cooperatista en conjunt ha estat sempre identificada amb les idees liberals de tipus col·lectiu i amb els programes socialitzadors [...]

Les cooperatives al servei del poble estan disposades no sols a encoratjar l'obra de la revolució, sinó també a posar-se al seu servei i del nou ordre econòmic més en harmonia amb els interessos col·lectius.”

En Tino arribà a denunciar que ni en temps dictatorials l'existència de les cooperatives havia estat tan amenaçada com ho fou a la segona meitat de 1936.⁵⁷ En els seus articles a la premsa cooperatista, que continuà publicant regularment durant tota la guerra, demanà als cooperativistes que estiguessin a l'altura dels moments històrics que s'estaven vivint i reclamà la seva responsabilitat per servir la revolució i afrontar canvis organitzatius substancials en una direcció col·lectivista.⁵⁸ Ventura es mantingué actiu al comitè executiu de la Federació, i com a secretari prengué acta de cadascuna de les seves reunions. No fou fins el juliol de 1937 que es restabliren la Llei de Cooperatives de 1934 i el Consell Superior de la Cooperació.⁵⁹

⁵⁴ *Acció Cooperatista*, 14 d'agost de 1936, núm. 693, p. 1.

⁵⁵ *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 30 de juliol de 1936, p. 809; Dalmau, 2015, pp. 93-94.

⁵⁶ «Les cooperatives al servei del poble», *Acció Cooperatista*, 6 de novembre de 1936, p. 4.

⁵⁷ «Les cooperatives al servei del poble», *Acció Cooperatista*, 6 de novembre de 1936, p. 4.

⁵⁸ «La responsabilitat dels cooperadors», *Acció Cooperatista*, 2 d'octubre de 1936.

⁵⁹ Dalmau, 2015, pp. 96-97.

Els bombardejos a la Barceloneta, que afectaren edificis molt propers al pis on vivia la família Ventura Mayoral, els obligaren a traslladar-se a Sant Joan Despí, si bé en Tino continuà visitant el barri regularment.⁶⁰ La destrucció de l'Escola del Mar –on estudiava la seva filla Anna Maria, i que tenia una revista, *Garbí*, que Ventura imprimia i enquadernava a la seva impremta– el colpí particularment, i motivà l'escriptura d'un llarg article sobre la història de l'escola que publicà a *Acció Cooperatista*.⁶¹ El juny de 1938 viatjà a Avinyó amb altres delegats del moviment cooperativista català i espanyol per participar en el Congrés Nacional de Cooperatives de Consum de França, on quedà decebut de la fredor amb què foren rebuts els delegats de l'Espanya republicana.⁶² En els darrers números publicats d'*Acció Cooperatista*, el desembre de 1938, Ventura reconeixia la gran expansió del moviment cooperativista català durant la guerra, però apuntava també les dificultats d'aprovisionament i els obstacles que alguns ajuntaments posaven a les cooperatives per gestionar la distribució d'aliments.⁶³

Amb l'ocupació de Catalunya per l'exèrcit franquista el gener de 1939, Ventura travessà la frontera i fou reclòs en un dels camps de concentració del sud de França, on passà set mesos, fins que aconseguí sortir-ne lliure gràcies al suport de Rafael Heras Novajas, secretari general de la Federació de Cooperatives del Centre entre 1932 i 1939 i militant del PSOE amb qui tenia una estreta amistat.⁶⁴ La família d'en Tino s'havia quedat a Barcelona –els seus fills havien lluitat a l'exèrcit republicà fins al final de la guerra– i Ventura optà per tornar a Espanya. No hem documentat que fos denunciat o perseguit per les autoritats franquistes, tot i que a l'antic arxiu de la guerra civil de Salamanca es conserva una fitxa amb el seu nom i una referència a un article de premsa que consigna les seves responsabilitats en el moviment cooperativista durant la guerra.⁶⁵ D'altra banda, Anna Maria Ventura recorda que va ajudar la seva mare a cremar abundant documentació relacionada amb l'activitat política del seu pare. En Tino es reincorporà a La Fraternitat, i maldà per tirar-la endavant, malgrat el panorama desolador de la postguerra i la dictadura. Els companys li reconegueren els seus esforços en un homenatge celebrat el 15 de maig de 1943. A més de continuar al capdavant del quadre escènic, Ventura impulsà la publicació mensual, a partir del setembre de 1948, de la *Circular Informativa de La Fraternidad*, a través de la qual ell i un petit nucli de socis intentaren mantenir viu l'esperit cooperativista, tot i que els canvis legals, polítics i socials havien devastat el moviment cooperatiu. La Ley General de la Cooperación de 1942 inclogué totes les cooperatives dins de l'Obra Sindical de la Cooperación, que depenia verticalment de la Delegación Nacional de Sindicatos. Els òrgans federatius provincials foren substituïts per les Uniones Territoriales de Cooperativas de Consumo, encapçalades per militants de la Falange. S'imposà així un sistema de cooperació jerarquitzat i controlat pels estaments franquistes. L'any 1946 quedaven trenta cooperatives de consum a la ciutat (al principi de la guerra n'eren quaranta-cinc), amb un deute acumulat

⁶⁰ Anna Maria Ventura, comunicació personal, 20 de novembre de 2017.

⁶¹ «L'Escola del Mar, víctima del feixisme», *Acció Cooperatista*, 21 de gener de 1938, p. 3-4.

⁶² «Impressions d'un viatge. El XXVIè Congrés de la Federació de Cooperatives de França», *Acció Cooperatista*, 10 de juny de 1938, p. 3; 17 de juny de 1938, p. 3.

⁶³ «El cooperativisme català passa una etapa difícil», *Acció Cooperatista*, 23 de desembre de 1938, p. 3.

⁶⁴ Anna Maria Ventura, comunicació personal, 20 de novembre de 2017. Rafael Heras Novajas (1899-1978) havia estat a càrrec de la secció de cooperatives del Ministeri de Treball des del 1931. Vegeu la seva biografia a: http://fpabloglesias.es/entrada-db/9907_heras-novajas-rafael/

⁶⁵ Centro Documental de la Memoria Histórica (CDMH), DNSD SECRETARIA, FICHERO, 67, V0045407, fitxa de Celestino Ventura. L'article de premsa esmenta que Ventura era secretari de la Federació de Cooperatives de Catalunya: «Reunión del Consejo General de la Federación de Cooperativas de Cataluña», *Frente Rojo*, 23 d'agost de 1938, p. 4. No consten procediments contra Celestí Ventura ni al Tribunal Militar Territorial Tercer ni al fons del Tribunal Regional de Responsabilitats Polítiques de Barcelona.

amb els proveïdors de gairebé cinc milions de pessetes.⁶⁶ A les pàgines de la *Circular Informativa*, en Tino publicà nombrosos retrats biogràfics de consocis veterans, a la vegada que lamentava la dissortada situació en què es trobaven les cooperatives. En conjunt, transmetia una imatge d'esllanguiment del cooperativisme i d'angoixa per l'advers futur que afrontaven aquelles “històriques institucions d'emancipació social i humana”:⁶⁷

“Ante la caótica y desconsoladora perspectiva que ofrece el movimiento cooperativo, preguntamos: ¿dónde vamos a parar? ¿Qué suerte les espera a nuestras Cooperativas? El s.o.s. que lanzamos a tiempo, ¿será recogido por quien puede y debe? ¿O es que las Cooperativas, las auténticas e históricas instituciones de emancipación social y humana están predestinadas a desaparecer porque no están de acuerdo con los tiempos presentes?”

Ventura expressà obertament la seva fatiga vital en una entrevista a la *Circular Informativa* de La Fraternitat, si bé visqué amb joia l'exitosa carrera professional com a actriu de teatre i de cinema de la seva filla Anna Maria, que s'havia iniciat en la interpretació a l'escenari de la cooperativa.⁶⁸ Malgrat les dificultats, romangué fidel a les seves creences col·lectivistes. L'any 1953, a l'edat de seixanta anys —trenta-cinc dels quals com a soci de La Fraternitat— escrigué al president de la cooperativa per sol·licitar que la pensió a la qual tenia dret es destinés al fons de mutualitat.⁶⁹ Al costat d'altres companys, formà part del Centre d'Estudis Cooperatius, que el cap de l'Obra Sindical de Cooperación dissolgué el mateix 1953. L'any següent es deixà de publicar la *Circular Informativa* i s'interrompé el llibre d'actes de La Fraternitat, símptomes de la decadència de l'entitat. L'historiador del cooperativisme Albert Pérez-Baró recordava en Tino entre els antics membres d'aquell efímer centre, que no obstant continuaren trobant-se per sopar al menjador de La Puntual cada primer dissabte de juliol, diada del cooperativisme.⁷⁰ A prop de complir setanta-set anys, i després de tota una vida dedicada a la causa emancipadora del cooperativisme, en Celestí Ventura morí a Barcelona el 12 de juliol de 1969.⁷¹

5. CONCLUSIONS

A partir d'una aproximació biogràfica a un dels més destacats cooperativistes catalans del segle XX, en aquest article hem examinat dues de les tesis historiogràfiques sobre la història del cooperativisme català i la seva relació amb el moviment obrer. En primer lloc, les activitats de Celestí Ventura entre 1917 i 1923, a cavall entre l'organització dels sindicats únics i l'expansió del cooperativisme col·lectivista, il·lustren la imbricació de les lluites obreres en el desenvolupament de les cooperatives durant aquest període. Més enllà del rol de les cooperatives com a rereguarda del moviment obrer —ben exemplificat en el suport de La Fraternitat a la vaga de la Societat Obrera La Naval, o en l'ajuda als socis de la cooperativa durant la vaga de la Canadenca i el posterior

⁶⁶ A. Pérez Baró: La cooperación de consumo en Cataluña, tesi doctoral, Facultad de Ciencias Políticas y Económicas de la Universidad de Madrid, Madrid, 1970, p. 38; A. Pérez Baró: *Les cooperatives a Catalunya*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1972, p. 100; Dalmau, 2015, p. 99.

⁶⁷ APB-AMDCV, «¿El Arco Iris hacia el ocaso?», *Circular Informativa de La Fraternidad*, novembre de 1950.

⁶⁸ APB-AMDCV, «Nuestros aficionados. Una figura cada mes», *Circular Informativa de La Fraternidad*, 30 de març de 1951. Anna Maria Ventura, comunicació personal, 20 de novembre de 2017.

⁶⁹ APB-AMDCV, caixa 41, carta de Celestí Ventura al president de La Fraternitat, Barcelona, 25 d'abril de 1953.

⁷⁰ A. Pérez Baró: *Història de les cooperatives a Catalunya*, Crítica, Barcelona, 1989, p. 157.

⁷¹ *La Vanguardia Española*, 13 de juliol de 1969, p. 30.

locaut—, el trasllat de les activitats de La Fraternitat a la seu de La Naval durant el 1917 i 1918 suggereix que les cooperatives també establiren relacions de reciprocitat i suport mutu amb les organitzacions sindicals. Durant la dictadura de Primo de Rivera, en un context de clandestinitat per a la CNT, el suport explícit al cooperativisme des de posicions llibertàries fou un dels factors que contribuïren al seu creixement. En segon lloc, la diversitat de tasques realitzades per Ventura, que participà en diferents organitzacions del moviment cooperativista i mutualista alhora que feia d'agitador cultural, exemplifica bé la tesi de les relacions fluides dins de l'associacionisme català durant el segle XX, a diferència d'altres casos europeus en què l'especialització i la separació en tipologies associatives s'havia produït i afermat des de principis de segle.

La transició de Celestí Ventura de l'anarcosindicalisme militant al cooperativisme es dona a principis de la dècada de 1920, moment en què s'establí pel seu compte com a impressor. En aquest període, el sindicalisme llibertari passa a la clandestinitat, mentre que les cooperatives continuen en el marc legal. Romanen per explorar les experiències personals i polítiques que acompanyaren la transició de Ventura, i comparar-les amb les viscudes per altres cooperativistes de trajectòria similar, com Joan Rovira i Marquès.⁷²

D'altra banda, expandir l'anàlisi de l'activitat de Celestí Ventura durant els anys de la guerra pot resultar profitós per analitzar les relacions entre el moviment obrer i el cooperativisme en uns anys en què el subministrament i la distribució d'aliments a la rereguarda esdevingué una qüestió política d'importància cabdal. Pel que fa a la postguerra, l'aparent tolerància de les autoritats franquistes envers Celestí Ventura, que un cop retornat de França es reincorporà al dia a dia de La Fraternitat, convida a analitzar si la dictadura franquista aconseguí anul·lar el rol de les cooperatives com a refugi del moviment obrer, o bé si aquelles, en certa manera, continuaren exercint clandestinament aquesta funció.

Finalment, el paper de Celestí Ventura com a cronista del cooperativisme, reflectit en els nombrosos retrats biogràfics que publicà a la premsa del moviment durant els anys trenta, resulta suggeridor en relació amb la nova onada d'estudis del cooperativisme publicats des de la dècada del 2000. Una de les característiques d'aquestes recerques recents ha estat la seva reivindicació explícita del passat cooperativista com una font d'inspiració per al present i el futur. De fet, la recerca sobre la condició territorialitzada i arrelada als barris de les pràctiques cooperativistes ha anat acompanyada, d'una banda, de la reivindicació i la recuperació d'alguns dels espais simbòlics del patrimoni cooperatiu del primer terç del segle XX, i de l'altra, d'un fèrtil impuls de l'economia social i solidària a Barcelona i a Catalunya, que esbossa, dia a dia, un horitzó arrelat de barris cooperatius, ciutats comunes i sobiranes populars. Aquesta visió del cooperativisme com a construcció quotidiana de l'emancipació present i futura connecta la figura de Celestí Ventura amb l'actualitat. El seu paper com a cronista i trobador pot ser un punt de partida per analitzar les narracions històriques del cooperativisme produïdes des del mateix moviment —una reflexió historiogràfica encara pendent d'elaborar.

⁷² Miró i Dalmau, 2014.

REFERÈNCIES

- ALARI, E.; GOROSTIZA, S.; DALMAU, M., 2016. *La forja solidària d'un barri portuari. La Barceloneta obrera i cooperativa*. La Ciutat Invisible, Barcelona.
- DALMAU, M.; MIRÓ, I., 2010. *Les cooperatives obreres de Sants. Autogestió proletària en un barri de Barcelona. 1870-1939*. La Ciutat Invisible, Barcelona.
- DALMAU, M., 2015. *Un barri fet a cops de cooperació. El cooperativisme obrer al Poblenou*. La Ciutat Invisible, Barcelona.
- DALMAU, M.; Masip, M., en premsa. *El moviment feminista cooperatiu. L'Agrupació Femenina de Propaganda Cooperatista*. Cossetània, Valls.
- DIRECCIÓ GENERAL DE COOPERATIVES, 1984. *Informe sobre els patrimonis confiscats a les cooperatives el 1939*. Departament de Treball de la Generalitat de Catalunya, [Barcelona].
- DUCH I PLANA, M., 2009. *Micaela Chalmeta*. Fundació Roca i Galès, Barcelona.
- EALHAM, C., 2005. *Class, Culture and Conflict in Barcelona 1898-1937*. Routledge, Londres i Nova York.
- ESTIVILL, J.; DALMAU, M., 2019. «L'estat de la qüestió sobre la història de l'economia social i solidària», a DUCH, M.; ARNABAT, X.; i GAVALDÀ, A. *La Catalunya associada (1868-1938)*. Publicacions de la Universitat de València, València.
- GABRIEL, P., 1981. *Classe obrera i sindicats a Catalunya, 1903-1920*. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, Barcelona.
- HUERTAS, J. M., 1982. *Obrers a Catalunya: manual d'història del moviment obrer, 1840-1975*. L'Avenç, Barcelona.
- MARÍN, D., 2010. «Memòria cooperativa, un estel en la lluita contra l'oblit», a DALMAU, M.; MIRÓ, I. *Les cooperatives obreres de Sants. Autogestió proletària en un barri de Barcelona. 1870-1939*. La Ciutat Invisible, Barcelona.
- MAYAYO, A., 1985. «El naixement del moviment cooperatiu a la Conca de Barberà», *Estudis d'Història Agrària*, 5, pp. 133-155.
- MIRÓ, I.; DALMAU, M., 2014. *Joan Rovira i Marqués: el cooperativisme obrer i col·lectivista*. Fundació Roca i Galès i Cossetània Edicions, Barcelona i Valls.
- OYÓN, J. L., 2008. *La quiebra de la ciudad popular*. Ediciones del Serbal, Barcelona.
- OYÓN, J. L., 2010. «Història urbana com a història social obrera: algunes reflexions sobre *La quiebra de la ciudad popular*», *Segle XX, revista catalana d'història*, 3, pp. 149-163.
- PEIRÓ, J., 1979 [1925]. *Trayectoria de la cnt*. Júcar, Madrid.
- PÉREZ BARÓ, A., 1970. *La cooperación de consumo en Cataluña*. Tesi doctoral, Facultad de Ciencias Políticas y Económicas de la Universidad de Madrid, Madrid.
- PÉREZ BARÓ, A., 1972. *Les cooperatives a Catalunya*. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.
- PÉREZ BARÓ, A., 1989. *Història de les cooperatives a Catalunya*. Crítica, Barcelona.
- VENTURA, C., 1927. *El trovador cooperatista*. Tip. Cosmos, Barcelona.

Santiago Gorostiza, Centre d'Histoire de Sciences Po.

Investigador postdoctoral. Llicenciat en Història i Ciències Ambientals per la Universitat Autònoma de Barcelona i Màster Interuniversitari en Història Contemporània per la Universidad Autónoma de Madrid. Doctor per la Universitat de Coimbra (Portugal) en el projecte European Network of Political Ecology (ENTITLE). Les seves línies de recerca se centren en la història social i ambiental del segle XX, amb especial atenció a la guerra civil espanyola i la dictadura franquista. Ha publicat en diverses revistes especialitzades i obres col·lectives. Coautor del llibre *La forja solidària d'un barri portuari. La Barceloneta obrera i cooperativa*, publicat el 2016 per La Ciutat Invisible a la col·lecció "Memòria cooperativa".

Emma Alari Pahissa, Universitat de Barcelona.

Llicenciada en Història de l'Art i Màster en Antropologia i Etnografia per la Universitat de Barcelona. Coautora del llibre *La forja solidària d'un barri portuari. La Barceloneta obrera i cooperativa*, publicat el 2016 per La Ciutat Invisible a la col·lecció "Memòria cooperativa". La seva recerca se centra en el cooperativisme i altres formes col·lectives d'organització popular de caire emancipador, tant del passat com del present. Ha publicat en diverses revistes i ha realitzat una exposició i múltiples conferències i rutes urbanes guiades al voltant d'aquest àmbit d'investigació, que està estretament vinculat a la seva participació en els moviments socials transformadors de la ciutat de Barcelona i en l'economia social i solidària.

§